

Denkkracht en verbinding voor een inclusieve grondbenadering

Lezing bij werkconferentie Eigentijds Eigendom Grond 4 oktober 2017

Hanny van Geel, Europese Coördinatie La Via Campesina

Sinds een paar jaar woon ik weer vlak bij mijn geboortegrond, de plek waar ik geboren en opgegroeid ben, de boerderij van mijn voorouders, mijn eigen ouders en nu de boerderij van mijn broer. Mijn ouders wonen er nog. Vorige week op een prachtige herfstdag fietste ik met mijn kleindochter van anderhalf naar de boerderij. Die dag waren ze de oogst met aardappelen in de schuur aan het brengen. Mijn vader van 87 stond, leunend op zijn stok te kijken naar de bedrijvigheid, en ik stond erbij met mijn kleindochter in het fietsstoeltje. Wat een wonderlijk gevoel zo met al die generaties daar te zijn op mijn geboortegrond. Een gevoel van verbinding dat over generaties heen gaat, verbonden met een de grond die al generaties lang voorziet in levensbehoeften.

Ik ben zelf 25 jaar lang boerin geweest op een biologische boerderij, Grond heeft voor mij een bijzondere dimensie die verder strekt dan wat tastbaar en materieel is, vooral voor ons als boeren, die leven van dat land, en voor wie dat land dus ook leven *is*. De emotionele en spirituele verbinding met de grond van mijn geboorte was op dat moment dat ik daar stond heel voelbaar.

Ik kan me goed vinden in de woorden van Filosoof Jan-Hendrik Bakker, die zegt:

“De bodem verbindt ons letterlijk met de aarde en met elkaar. Boeren waren sterk gebonden aan hun grond. Vincent van Gogh drukt dat prachtig uit op zijn schilderij De oude kerktoren te Nuenen, uit 1885. De boeren liggen net buiten de kerkmuren begraven, te midden van de grond die zij zelf bewerkten. Ze maakten letterlijk deel uit van de cyclus van het leven. Van Gogh zag in de negentiende eeuw al dat die verbondenheid tussen de grond en degene die de grond bewerkte met de migratie van de boerenbevolking naar de steden steeds meer op de achtergrond zou raken. Toen de mens nog als jager-verzamelaar door het leven ging, was grond vooral iets om overheen te trekken. Mensen zwierven in kleine groepen door het landschap, bijvoorbeeld van een waterbron naar een plek waar het gunstig was om te jagen. Het landschap had ook een mythische betekenis voor de prehistorische mens. Er waren bijvoorbeeld heilige bergen. De binding was dus meer symbolisch. Bezit kwam in hun beleving niet voor: een wereld van verschil met tegenwoordig, want grond heeft nu vooral een economische waarde. Grondspeculatie is de gewoonste zaak van de wereld en alleen de parken zijn nog van ons allemaal.”

Toegang tot land

‘Bezit van de grond’, kwam dus in de beleving van de jager-verzamelaar niet voor. Binnen Via Campesina, een sociale beweging van kleinschalige duurzame boeren inde wereld, hoor je vaak dat het niet gaat om het bezit van de grond, wel om ‘het recht tot de toegang tot de grond “*acces to land*”’. Je zou dat **‘grondrecht’** kunnen noemen. In de ontmoetingen met Via Campesina-collega’s heb ik gezien en gehoord welk spanningsveld deze ‘grondrechten’ dagelijks in de wereld veroorzaken. Ik zal u eerst kort vertellen wie de mensen van Via Campesina en wat hun grondbeginselen zijn.

Het is geen ondernemersorganisatie maar een wereldbeweging van mensen die leven op en van het land en het water. Via Campesina streeft naar voedselsoevereiniteit. Het autonome recht van een bevolking om in hun eigen voedsel te produceren, op de manier waar ze zelf voor kiest en daarvoor als bevolking de beschikking heeft over grond, water en eigen zaden. Via Campesina verbindt boeren, herders en vissers wereldwijd en heeft als grondslag: Gezond voedsel moet voor iedereen beschikbaar zijn. Hierbij kiest Via Campesina voor agroecologie als het model om dit te bereiken. In

agro-ecologie zijn de productie, de verwerking, en de vermarkting en de consumptie van voedsel lokaal georiënteerd in korte ketens en georganiseerd door lokale gemeenschappen passend bij hun behoeften. Land wordt in agroecologie intensief, maar wel duurzaam gebruikt en beheerd. Er is geen strikt onderscheid tussen landbouw en natuur.

Het is een model dat economisch, ecologisch, sociaal en zelf spiritueel in balans is en de grond en het water ook voor volgende generaties gezond houdt. In vele landen bestaan deze systemen, verdienen ze versterking en ontwikkeling, en zijn ze een belofte voor een duurzame toekomst, waarin boeren een eerlijke prijs krijgen en de stedelijke bevolking gezond gevoed kan worden.

De grondslag van de mensen van Via Campesina, van deze duurzame grondsystemen worden bedreigd door internationaal beleid en handelsafspraken onder invloed van druk van (ook Nederlandse) multinationals die een marktpositie willen met uitgangsmateriaal, chemie, landbouwmachines, stalsystemen, levensmiddelenindustrie, supermarkten. Dit zijn grote spelers in de wereldeconomie met grote invloed op het grondgebruik. Verder hebben wij als Nederland ook invloed op het grondgebruik elders met ons gebruik van grondstoffen uit andere werelddelen, zoals soja, palmolie, cacao etc.

Dit machtsspel gaat vaak onzichtbaar over de hoofden van de gewone mensen heen: Onzichtbare lobbyisten in Brussel en bij regeringen. Onleesbare, ingewikkelde handelsverdragen. Geniepigie patenten. De bevolking lijkt slechts een radertje in het spel, als arbeider, als consument en misschien ook wel als stemgerechtigde.

Zo wordt de grondslag van duurzame landbouwsystemen en duurzaam grondgebruik steeds verder onder druk gezet in de wereld. Binnen Via Campesina zien we verschuivende grondwaarden in de wereld. Een daarvan is het enorme grote belang van het grondbezit:

Het eigendom van grond

De regulering van eigendom is één van de meest fundamentele onderdelen van een maatschappijordening, omdat ze de economische verhoudingen bepaalt: wie eigenaar is van schaarse productiemiddelen als grond, delfstoffen, water heeft grote voordelen.

Het eigendom van grond

- Was een relatief veilige investering van je kapitaal t.o.v. de risico's die handel en industrie met zich mee brachten
- gaf je niet alleen recht op de productie / exploitatie van de grond
- ook kon het gebruikt worden als onderpand voor schulden
- terwijl de opbrengsten uit pachten, huren en renten een stabiele vorm van inkomen vormden
- het gaf je ook een juridisch bevoorrechte positie, een prestige verhogend effect, aanzien en daarmee macht

Eigendomsrecht is ingesteld om zaken te regelen en een gebied bestuurbaar te maken. Van de vroege liberalen meenden Hobbes en Hume dat eigendom een onnatuurlijk verschijnsel was, dat dus enkel ingesteld kon worden door de staat: in de natuurtoestand behoort de aarde aan de gehele mensheid toe. Steeds meer grond in de wereld is in bezit genomen door particulieren en bedrijven en wordt vanuit dit bezit geëxplodeerd. Het bezit en/of gebruik door een community (of de staat namens de gemeenschap) staat sterk onder druk.

In Brazilië is de druk groot om oerwoud en savannen te gebruiken als plantages voor soya, rietsuiker, palmolie. In Portugal worden grootschalige eucalyptusbossen aangelegd voor papierindustrie, In Sri Lanka wordt een waterkrachtcentrale aangelegd, in Afrika worden mijnen gepland. In Noord Dakota wordt een pijpleiding aangelegd. Allemaal met het gevolg dat de bevolking hun land (en hun water) moet verlaten, geen werk meer heeft en afhankelijk wordt van voedsel dat ze moeten kopen.

Hierdoor is er ook een verlies van biodiversiteit en kennis. Degenen die de grond van oudsher gebruiken hebben kennis over de planten, dieren, zaden en traditionele technieken. Dit is een groot gemis, omdat deze kennis ook voor de toekomst van belang is. Degenen die de eigendom van de grond hebben en deze exploiteren leven vaker op afstand van de grond (soms een ander continent) dus hebben geen verbinding met de intrinsieke waarde van de grond en de plaatselijke omgeving.

Loslaten verbinding ecosysteem

Het eigendom van de grond geeft je dus ook mogelijkheden om het te exploiteren. Grondexploitatie is in het westerse model in eerste instantie sterk verbonden met de groei van de bevolking, dus ook de productie van de grond moest omhoog. Mechanisatie, industrialisatie, kunstmest en chemie. massaproductie waren sleutelbegrippen. Grond wordt 'productiemiddel' en daarmee losgekoppeld uit de ecologische context.

Die loskoppeling van de grond uit het ecosysteem was mogelijk door de loskoppeling van de mens met de grond en zijn plaats binnen het ecosysteem. Mensen gingen in de stad wonen. De mens trekt van zijn geboortegrond weg, wordt ontkoppeld aan zijn geboortegrond en wordt onderdeel van een stedelijk industrieel systeem waarbinnen winstmaximalisatie centraal komt te staan.

De mensen die verbonden blijven met de grond, de boeren, komen voor andere problemen te staan.

Boeren in Nederland hebben 57% van de grond die ze gebruiken in eigendom. De overige grond wordt gepacht (huur). Door internationale marktwerking moeten boeren concurreren met hun producten voor lage prijzen. Dus proberen ze door schaalvergroting en intensieve productie veel product te maken. De druk is groot en het spel kent veel verliezers oftewel stoppers.

En de grond die vrijkomt wordt weer gekocht door de overblijvende groeiers. Als boer kun je door de constante stijging van de grondprijs steeds wat bijkopen, die investering sla je vervolgens om over het geheel van hectaren die je in gebruik hebt en daarmee verlaag je je kostprijs. Als de grondprijs door blijft stijgen blijft je hypotheeklast hetzelfde (of minder door aflossing) terwijl je eigen vermogen groeit en dan kun je dat kunstje later weer doen. Dit gaat alleen als je voldoende inkomen hebt om de rente en evt. aflossing te betalen, anders hoor je bij de verliezers.

Pacht van grond wordt steeds duurder. Dit is het gevolg van de aanpassing van de pachtwet in 2007 waarmee "geliberaliseerde" pacht een feit werd. De pachtbescherming voor de boer, die eerst een uitzonderingspositie kreeg vanwege het specifieke beroep, is losgelaten.

Nu is er een puur economische benadering van de pachtprijsbepaling, waarbij grondeigenaren kunnen gaan voor de hoogste bieder en een zo hoog mogelijk rendement van hun gronden. Ook "sociale" grondeigenaren, zoals kerkgenootschappen, gemeenten en stichtingen, gaan nu voor de hoogste bieder. Zonder enige criteria te hanteren voor het gebruik van hun grond. Er is vaak geen verbinding meer tussen sociale en ecologische aspecten – alleen, of vooral, de maximale winst telt nog.

Loslaten verbinding van mens en de grond

Een laatste waardenverschuiving die we binnen Via Campesina zien is het loslaten van de sociale functie van de grond. Sociaal in de zin van verbindend tussen mensen onderling en verbindend tussen mensen en de natuur.

Binnen Via Campesina staat toegang tot grond in het teken van de sociale structuur van de samenleving. In Nederland kennen we haast geen woeste grond meer en bijna ook geen "commons". In veel landen waar Via Campesina actief is, vooral daar waar nog veel woeste grond is, bestaan deze gemeenschappelijke gronden nog wel. Maar steeds meer wordt alle grond, of het nu een oerwoud of een berg is geprivatiseerd. In Schotland is een gedeelte van de afgelegen gebieden verdeeld in crofts, dat zijn kleine landerijen voor de bewoners, waar ze groenten kunnen verbouwen en dieren weiden. De crofts liggen rond een heuvel of berg, die gemeenschappelijk gebruikt wordt. Alle dieren lopen op de heuvel gezamenlijk. De grond is particulier eigendom van grootgrondbezitters, maar de bescherming van de crofters is sterk. Rijken kopen oude kastelen en hele bergen/heuvels om een jachtgebied te hebben. Dit verandert de sociale structuur op het platteland. In Spanje waren veel commons, bij de dorpen om mensen in hun eigen voedsel te laten voorzien.. Deze worden in hoog tempo geprivatiseerd

Wanneer de community (het sociale aspect) ontbreekt en de community of de individuele mens de verbinding met grond loslaat creëer je een context van on-verbondenheid tussen mensen en tussen mensen en de natuur. Verbondenheid met grond voelen, eigenaarschap voor je omgeving, is verantwoordelijkheid voelen, solidariteit met het grote geheel, met de mensen in dit grote geheel. Als er geen solidariteit is en er komt een groter verschil tussen de mogelijkheden van mensen, ontstaat er competitie. De competitie tussen degenen die hebben en degenen die niet hebben is de voedingsbodemp voor sociale onrust. Degenen die niets hebben, hebben niets meer te verliezen en eisen hun deel op. Wij worden in Europa geconfronteerd met de migranten die geen bestaan kunnen vinden in de eigen regio's. In Oeganda worden vluchtelingen verwelkomd en krijgen ze allemaal een stukje grond. Om te kunnen leven. In vele werelddelen worden landlozen die een stuk grond bezetten met geweld verdreven.

Uitdagingen

Met het vergroten van het grondbezit en de economisering van de grond doet het ecologische evenwicht op haar grondvesten schudden. Deze aardbeving is een directe bedreiging voor het voortbestaan van de mens. We vernietigen onze eigen biotoop. Naast een stijgende welvaart in onze regio heeft zich in de afgelopen twee eeuwen zich bijna geheel ongemerkt ook een erosie van ons bestaan zich voorgedaan op het gebied van de verhouding tussen de mens en de grond. En waar staan we vandaag voor als mens? De economische benadering is dominant geworden in ons leven hierdoor is de verbinding met de grond als onderdeel van onze habitat en onze biotoop steeds meer losgelaten. Net alsof we mensen geen deel meer van uitmaken van de biotoop en niet meer afhankelijk zijn van grond en water. We zien grond steeds meer als kapitaal dat maximaal moet opleveren en steeds minder als basis van ons leven en ons voedsel.

De vraag is hoe we het systeem kunnen keren, zodat grond weer terecht komt in het hele ecosysteem waar de mens onderdeel van uitmaakt. Zodat grond onderdeel is van de cirkel van leven. Zodat stad, land, voedselproductie, natuur opnieuw met elkaar verweven zijn. Zodat jonge boeren weer een kans hebben om een gezond bedrijf te starten en leven te brengen in rurale gebieden. Zodat groepen van mensen met elkaar verantwoordelijkheid nemen voor hun eigen leefgebied en toegang tot gezond voedsel voor iedereen. Sociaal, economisch en ecologisch, zodat ook volgende generaties verder kunnen.

Inclusief

We kunnen de oplossing vooral (her)vinden als we bereid zijn om ons bestaande economische grondhouding weer te plaatsen in een inclusieve benadering van de grond in het ecosysteem waarin alle verbindingen gelegd worden en het hele systeem benaderd wordt. Meer disciplines bij elkaar, niet allen over de heg kijken, maar een gat in de heg of de heg weg. Een inclusieve grondbenadering is complex. Daar zien we ook onze zwakheid als mens, we kunnen moeilijk de complexiteit overzien. Onze onderzoekers, studierichtingen, instituties en politiek zijn er meestal niet gericht op inclusieve benaderingen van problemen. Een integrale benadering vraagt om veel denkkraft en verbinding.

Gelukkig kunnen we putten uit de voorbeelden waar we vandaag hier over gehoord hebben. In Nederland zijn vele initiatieven waar anders omgegaan wordt met voedselproductie en grondeigendom. Een voorbeeld is Herenboeren, Toekomstboeren, Stadslandbouwprojecten, CSA etc. Ook in buitenland: Terre de Liens, Landgenoten. Dit zijn allemaal initiatieven die ieder op een andere manier economie, ecologie en sociaal met elkaar verbinden, met grond als uitgangspunt. In de hele wereld zetten mensen zich in voor een wereld die mensen verbindt en die mensen verbindt met alle leven.

Samen

De kracht van samen is groter dan de kracht van het individualisme. Het verlangen naar autonomie, ook eigen aan de boer, hoort bij het mens zijn. Zelfbeschikking terwijl je weet dat je afhankelijk bent van de ander en van de natuur. Grond heeft zowel een ecologische, sociale, spirituele, en economische waarde. Het geheel is meer dan de som der delen. Een uitdaging en ook een kans. En dat het kan, zien we hier in Nederland en in de wereld. Een hernieuwde grondhouding vraagt om een grondige aanpak. Zodat wat nu niches lijken, de mainstream van morgen is. Vandaag hebben we weer een stukje van deze nieuwe houding in de grondverf gezet. Het is van levensbelang voor ons allemaal. Iedereen kan bijdragen op zijn/haar eigen manier. Wat ga jij morgen doen, in jouw leven in jouw werk om dit mee te helpen waar te maken?

Slot

Na het bezoekje op de boerderij stap ik weer met mijn kleindochter op de fiets, met de puurheid van een kind geniet ze van het landschap, de dieren die ze ziet, en van de mensen die ze tegenkomt. Ik hoop dat we met elkaar keuzes maken en aanpakken, zodat zij ook eens met haar kleindochter op stap kan gaan om te genieten. En dat ze grond heeft om op te leven en van te leven, in harmonie met al wat leeft.